

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.12.65-83>

УДК: 327

© Ігор Чарських¹

ВЕРСІЇ СОЦІАЛЬНОГО КОНСТРУКТИВІЗМУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НЕОКОНСТРУКТИВІЗМУ В ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Соціальний конструктивізм у теорії міжнародних відносин (ТМВ) є наймолодшою парадигмою, яка разом з неореалізмом та неолібералізмом входить в трійку найбільш популярних серед фахівців-міжнародників. Теоретичний напрямок пояснює глобальні трансформації та регіональні зрушення шляхом вивчення соціального конструювання міжнародної реальності. Ключовими поняттями в конструктивізмі є ідентичність, яка формує інтереси міжнародних акторів, та інтерсуб'єктивність у транскордонних стосунках. Конструктивізм у ТМВ розглядає норми як чинник, що конститує ролі та стандарти поведінки, які впливають на ідентичність та вибір дій учасників світового політичного процесу. Розуміння норм змінюється з часом, що обумовлює несталість міжнародних відносин. Втім, анархія у міжнародних відносинах для конструктивістів не є неминучою, натомість вона залежить від різних культур та практик.

Розглянуто основні варіанти класифікації соціального конструктивізму в ТМВ. Провідні оглядачі, як правило, розділяють конструктивістів на три умовні групи, окремо згадуючи Копенгагенську школу. Перша група, “неокласичний конструктивізм”, за Джоном Раггі, включала послідовників Дюркгейма та Вебера. Друга група, “постмодерністський конструктивізм”, мала коріння в ірраціоналізмі Ніцше та постструктуралізмі Фуко. Третя група, “натуралістичний конструктивізм”, не вважала за необхідне вибирати між «інсайдерським» і «зовнішнім» тлумаченнями соціальної дії й соціального порядку. Емануель Адлер визначав серед конструктивістів групи “нео-

¹ Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса (Вінниця). E-mail: icharsk@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5363-243X>

класиків”, “лінгвістичних модерністів” і “прихильники компромісного синтезу”.

Розгалужившись у декілька напрямків, конструктивізм був дуже популярним в ТМВ у першій декаді ХХ століття, але за останнє десятиліття втратив значну частку прихильників у протистоянні з іншими теоріями за вплив у дисципліні, через що серед поборників розвитку науки про міжнародні відносини за рахунок її подальшої соціологізації активізувалися спроби його оновлення. Докладаються зусилля для розвитку соціального конструктивізму за рахунок введення в обіг ТМВ послідовного реляціоналізму, теорії практик та акторно-мережевої теорії, які намагається використовувати Девід Маккорт у книзі «Новий конструктивізм в теорії міжнародних відносин». Надію на новий конструктивізм в ТМВ його прихильники вбачають у появі дотичних до теорії практик низки конструктивістських емпіричних досліджень, серед яких найбільш помітними останнім часом стали книги Марка Реймонда, Марка Ширка та Айше Заракол, що працюють переважно в жанрі історичної соціології. Робота ентузіастів неоконструктивізму заслуговує на увагу фахівців ТМВ й подальшу стриману вимогливість громадськості, бо потребує усунення методологічної суперечливості та підкріплення серйозними емпіричними даними зі споріднених дисциплін.

Ключові слова: теорія міжнародних відносин, соціальний конструктивізм, неоконструктивізм, новий конструктивізм, реляціоналізм, теорія практик, акторно-мережева теорія.

Versions of Social Constructivism and Perspectives of Neo-Constructivism in the Theory of International Relations

Social constructivism in the international relations theory (IRT) is the youngest paradigm, which, together with neorealism and neoliberalism, is one of the three most popular theoretical patterns among international specialists. This paradigm explains global transformations and regional noticeable changes by studying the social construction of international reality. Key concepts in constructivism are identity, which shapes the interests of international actors, and intersubjectivity in cross-border relations. Constructivism in IRT considers norms as a factor that constitutes the role and standards of behavior that influence the identity and choice of participants in the global political process. The understanding of norms changes over time, which causes the instability of international relations. However, anarchy in

international relations for constructivists is not inevitable; instead it depends on different cultures and practices.

The main variants of the classification of social constructivism in IRT are considered. Leading reviewers, as a rule, divide the constructivists into three conditional groups, separately mentioning the Copenhagen School. The first group, “neoclassical constructivism”, according to John Ruggie, included followers of Durkheim and Weber. The second group, “postmodern constructivism”, had roots in Nietzsche’s irrationalism and Foucault’s poststructuralism. The third group, “naturalistic constructivism”, rejected necessity of choosing between internal and external interpretations of social action and social order. Emanuel Adler identified groups of “neoclassicists”, “linguistic modernists” and “supporters of compromise synthesis” among the constructivists.

Branching out in several directions, constructivism was very popular in IRT in the first decade of the 20th century, but in the last decade it lost a significant part of its supporters in the struggle with other theories for influence in the discipline. That is why the supporters of the development of the science of international relations at the expense of its further sociologization intensified attempts to renew constructivism. Efforts are being made to develop social constructivism due to the introduction of IRT based on relationalism, practice theory and actor-network theory, which David McCourt tries to use in the book “The New Constructivism in International Relations Theory”. The supporters of a new constructivism in IRT prefer to see the improvements in the appearance of a number of practical constructivist empirical studies tangential to the practice theory, among which the most recent books by Mark Raymond, Mark Shirk and Ayşe Zarakol, working mainly in the genre of historical sociology. The work of neoconstructivist enthusiasts deserves the attention of IRT specialists and the subsequent restrained demand of the public, because it needs the elimination of methodological inconsistencies and reinforcement with serious empirical data from related disciplines.

Keywords: international relations theory, social constructivism, neoconstructivism, new constructivism, relationalism, practice theory, actor-network theory.

Постановка проблеми. Соціальний конструктивізм у теорії міжнародних відносин (далі – ТМВ) є наймолодшою парадигмою, яка оформилася наприкінці Холодної війни й наразі разом з неореалізмом та неолібералізмом посідає місце у трійці найбільш популярних

поміж фахівців-міжнародників. Зосереджуючись на нематеріальних аспектах міжнародних відносин, зокрема на ролі людської свідомості в міжнародному житті, соціальний конструктивізм концептуалізує міжнародну дійсність як суспільство, а не просто як систему. Він пояснює глобальні трансформації та регіональні зрушення шляхом вивчення соціального конструювання певної міжнародної реальності.

Ключовим поняттям в конструктивізмі є ідентичність, яка формує інтереси міжнародних акторів. Нагадаємо, що ідентичності є соціально сконструйованими і можуть змінюватися, а це неминуче призводить до мінливості світової політики. Конструктивізм наголошує на ролі ідей та знань у формуванні поведінки політичних акторів, вважаючи їх більш важливими, ніж матеріальні структури. Таким чином, соціальний конструктивізм намагається розширити розуміння міжнародних відносин, звертаючи прискіпливу увагу на інтерсуб'єктивність та ідентичність акторів у транскордонних стосунках.

68

Конструктивізм у ТМВ розглядає норми як важливий фактор, що визначає інтереси акторів та може бути чинником глобальних та регіональних змін. Норми конституують ролі та стандарти поведінки, впливають на ідентичність та вибір дій учасників світового політичного процесу. Хоча конструктивісти намагаються уникнути державоцентризму, вони визнають важливу роль держави в легітимації дій будь-яких міжнародних акторів, а рольова ідентичність, згадана в конструктивізмі, по суті, відноситься у першу чергу до властивостей держави. Розуміння ж норм змінюється з часом, що обумовлює несталість міжнародних відносин.

У намаганні змінити традиційне уявлення про співвідношення структури та агентності конструктивізм покладається на припущення, що анархія у міжнародних відносинах не є неодмінною, натомість вона залежить від різних культур та практик. Один з найвідоміших adeptів соціального конструктивізму Александр Вендт описує різні типи анархії як “культури”: “гоббсівська анархія” – війна всіх проти всіх, “локкіанська анархія” – конфлікти та насильство, “кантіанська анархія” – нестійке співробітництво та спільна оборона проти найбільших загроз. Відкриваючи нові можливості у розумінні міжнародної анархії, цей підхід певним чином змінює уявлення про світову політику. Конструктивізм був дуже популярним в ТМВ в першій декаді ХХІ століття, розгалужився у декілька напрямків, але за останнє де-

сятиліття втратив значну частину прихильників у боротьбі з іншими теоріями за вплив у дисципліні, через що активізувалися спроби його оновлення серед поборників розвитку науки про міжнародні відносини за рахунок її подальшої соціологізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Література по конструктивізму в ТМВ в основному є такою, що до предмету інтересу ставиться прихильно. Це стосується в першу чергу західних авторів, серед яких своєю компетентністю виділяються Джефрі Чекел (Checkel, 1998: 324–348), Емануель Адлер (Adler, 2002: 95–118), Майкл Барнетт (Barnett, 2017: 135–147), Айше Заракол (Zarakol, 2017), Вендулка Кубалкова (Kubálková, 2019: 23–45). Усі перелічені – не тільки ґрунтовні оглядачі, а й продуктивні діючі представники конструктивізму, чим і пояснюється апологетичне до нього ставлення цієї групи авторів. В українській політичній науці соціальний конструктивізм стосовно міжнародних відносин досліджували Мирослав Кашук (Кашук, 2012: 130–138), Тетяна Стародуб (Стародуб, 2012: 9–22), Петро Кузик (Кузик, 2013: 98–103), Наталія Романюк та Юлія Сенюк (Романюк та Сенюк, 2015: 108–114), Леся Угрин (Угрин, 2016: 329–333), Ольга Анісімова (Анісімова, 2018: 72–75), Ігор Іщенко та Ольга Башкеєва (Іщенко та Башкеєва, 2021: 66–74), Ігор Чарських (Чарських, 2022: 57–76) тощо. Ставлення українських політологів до предмету спостережень – в основному схвальне або нейтральне.

Між тим, критично аналізуючи соціальний конструктивізм у ТМВ в цілому, слід відмітити, по-перше, що його реальна поява і внесок в онтологію світової політики сталися пізніше, ніж вказують ті прихильники конструктивізму, котрі схильні приписувати йому неіснуючі заслуги нібито успішної участі в «третіх великих дебатах» ТМВ. По-друге, в процесі канонізації й задля входження у мейнстрім конструктивізму довелося відмовитися від первісного ґносеологічного радикалізму, що зробило його зручним, недостатньо креативним та слабо орієнтованим на практику опонентом домінуючого позитивізму. А відтак, по-третє, конструктивізм в ТМВ, по-суті, втратив самостійність, фактично підпорядкувавшись ближчій за сенсом мейнстрімній парадигмі, а саме – неолібералізму, зазвичай використовуючи соціологічні прийоми дослідження для підтвердження основних лібералістських, зокрема неоінституціоналістських, тез.

Мета статті – критично оцінити провідні варіації соціального конструктивізму та основні способи їх класифікації, а також

з'ясувати особливості й перспективи сучасного неоконструктивізму в ТМВ.

Виклад основного матеріалу. Відзначаючи «трирівневність» конструктивізму, Емануель Адлер (Adler, 2002: 96) фактично вказував, що це – не спеціалізована міжнародницька концепція, а мета-теорія. Проте, зауважимо, це не робить соціальний конструктивізм особливим. Лібералізм, марксизм і т.і. – теж мета-теорії, які відповідними своїми частинами вже давно присутні в полі ТМВ. Критицизм же, який Адлер бажає невинно завести під бренд конструктивізму, є, по-перше, окремою парадигмою, по-друге, – такою, яка має глибші, ніж конструктивізм, теоретичні корені, по-третє, теж є мета-теорією!

Свою радикальну гносеологію перші конструктивісти запозичили в критицистів. але це – не підстава включати весь міжнародницький критицизм/модернізм, так само, як і міжнародницький фемінізм, що полюбляв робити Джон Раггі (Ruggie, 1998), у соціальний конструктивізм. За такою логікою треба було б включити в останній весь лібералізм, бо у цих двох напрямків наразі накопичилося ще більше спільного. І чому тоді, використовуючи підхід Адлера, і з огляду на більшу вагомість неоінституціоналізму у порівнянні з конструктивізмом в ТМВ, не називати останній вслід за Робертом Кохейном просто соціологічним лібералізмом?!

Варіації класифікації напрямків соціального конструктивізму в ТМВ. В аплікації соціального конструктивізму щодо міжнародних відносин спостерігається багато варіацій, яких наприкінці минулого століття Джон Раггі умовно об'єднував у три групи. Першу він визначав як «неокласичний конструктивізм» і зараховував до неї таких послідовників класиків політичної соціології Еміля Дюркгейма та Макса Вебера, як Ніколас Онуф (Nicholas Onuf), Фрідріх Кратохвіл (Friedrich Kratochwil), Джон Серл (John Searle), Ернст Хаас (Ernst V. Haas), Емануель Адлер (Emanuel Adler), Марта Фіннемор (Martha Finnemore). Самого себе Раггі теж відносив до першої групи, вважаючи її найбільш значущою внаслідок послідовної зорієнтованості на соціологічні підходи й методи.

Другий варіант фігурує в нього під назвою «постмодерністський конструктивізм». Тут інтелектуальне коріння йде від ірраціоналізму Фрідріха Ніцше, постструктуралізму Мішеля Фуко та Жака Дерріді, а найкрупнішими представниками є Річард Ешлі (Richard K. Ashley),

Девід Кемпбелл (David Campbell), Джеймс Дер Деріан (James Der Derian) та Роб Вокер (Rob B.J.Walker).

Третій конструктивістський варіант Раггі характеризував як компромісний між першими двома і називав його «*натуралістичним конструктивізмом*». Ґрунтуючись переважно на філософській доктрині наукового/критичного реалізму Роя Бхаскара, коли немає необхідності вибирати між «інсайдерським» і «зовнішнім» тлумаченнями соціальної дії й соціального порядку, цей підхід разом з філософською основою отримав невирішену проблему стосовно того, чому зокрема має підпорядковуватися інтерпретований соціальний світ: зовнішнім механізмам, чи – навпаки? Цей варіант репрезентували Девід Десслер (David Dessler) та Александр Вендт (Alexander Wendt). Автор першої класифікації конструктивізму в царині теорії транскордонних стосунків вважав його найменш перспективним. Проте, саме ґносеологічно нечіткий конструктивізм Вендта після виходу друком його книги «Соціальна теорія міжнародної політики» (Wendt, 1999), в першу чергу саме внаслідок свого компромісного характеру, набув канонізації у якості істинного соціального конструктивізму в ТМВ.

Автором пізнішої класифікації напрямків соціального конструктивізму в ТМВ є Емануель Адлер. Якщо залишити осторонь вже охарактеризоване нами як неправомірне його намагання розглядати міжнародно-теоретичний критицизм всередині міжнародно-теоретичного конструктивізму, то для дійсних представників останнього отримаємо й за Адлером знов три основні групи.

У провідній (і розширеній порівняно з першим варіантом в Джона Раггі) групі «неокласиків» Емануель Адлер разом з собою та Джоном Раггі залишає Марту Фіннемор та включає в неї таких найбільш авторитетних на початку століття авторів як Джеффрі Чекел (Jeffrey Checkel), Майкл Барнетт (Michael Barnett), Пітер Катценштейн (Peter Katzenstein), Томас Ріссе-Каппен (Thomas Risse-Kapfen) та (sic!) Александр Вендт, який на той момент вже погоджувався, що певна форма синтезу між його підходом та раціоналізмом є можливою, оскільки вони не представляють собою діаметрально протилежні онтології (Fearon and Wendt, 2002: 52–72).

Друга група, за Адлером, заслуговує на назву «модерністський лінгвістичний конструктивізм». До неї (з першої групи) він зараховує фактичних засновників конструктивізму у ТМВ – Ніколаса Ону-

фа та Фрідріха Кратохвіла. Компанію їм також мають скласти Карен Літфін (Karen Litfin), Нета Кроуфорд (Neta Crawford) і Ютта Уелдес (Jutta Weldes). Ця група зосереджена переважним чином на тому, щоб через примат епістемології розуміння соціальної реальності розкрити процеси, за допомогою яких соціальні факти утворюються мовленнєвими актами та правилами.

Третя, найменша за чисельністю група, в розумінні Адлера, представляє собою «радикальний конструктивізм» в ТМВ. Цей напрямок впливає з постструктуралістської перспективи й пов'язаний з деконструктивістськими мотивами й поворотом до суб'єктивної герменевтики. Його представниками є усі ті, кого Джон Раггі називав «постмодерністськими конструктивістами»: Річард Ешли (Richard K. Ashley), Девід Кемпбелл (David Campbell), Джеймс Дер Деріан (James Der Derian) та Роб Вокер (Rob B.J. Walker).

72

Нескладно помітити, що, відштовхуючись від класифікації попередника, Емануель Адлер по-своєму розставив акценти. Він об'єднав першу й третю групи за версією Джона Раггі, відсунув на другий план такі помітні попервах фігури як Ніколас Онуф та Фрідріх Кратохвіл, піддавши при цьому критиці постструктуралістське відгалуження за агностицизм та зайвий радикалізм в гносеології.

Автори обидвох розглянутих класифікацій хоча й згадують Копенгагенську школу теоретиків, але дивним чином не враховують її у якості важливого напрямку конструктивізму в ТМВ, яким вона насправді є. Деконструюючи дискурс безпеки, фундатори школи Баррі Бузан (Barry Buzan), Оле Вейвер (Ole Wæver), Яап де Вільде (Jaap de Wilde) дійшли до висновку, що небезпека є в першу чергу наслідком відповідної інтерпретації. Тому аналіз безпеки має зосередитися на протидії мовленнєвим актам «сек'юритизації» (Buzan et al., 1998), яка підштовхує у пастку дилеми безпеки. Бо стати забезпеченими можна тільки якщо перестали говорити й навіть думати про безпеку (Balzacq, 2011: 1-30).

Загальна критика соціального конструктивізму в ТМВ. Як соціальний конструктивізм в цілому, так і окремі його відгалуження, внесли низку цінних ідей, в тому числі – щодо значення переконань та норм у вивченні міжнародних відносин. Але конструктивістським побудовам, як правило, бракує чіткості та операційності ключових понять, які вводяться у науковий обіг. Наприклад, ключовий спільний/єдиний термін «ідентичність» використовується для опису як

«однаковості», так і «відмінності», а також для визначення сенсу суперечливих реальностей, позначаючи «основний, істотний елемент людської дії та фрагментованого, мінливого Я», – на це скаржаться самі конструктивісти (Eun, 2023: 1-2). Систематичним емпіричним шляхом запропоновані умоглядні конструкції виміряти неможливо, що призводить до сумнівів відносно наукової строгості теорії в цілому. Зменшування конструктивізмом значення таких матеріальних факторів як економічні інтереси, військовий потенціал і географічне становище тягне за собою неповне, а відтак – неадекватне розуміння усїєї складності міжнародних відносин та поведінки акторів світової політики, яку визначають не тільки ідеаційні, а й суто матеріальні чинники без домішок інтерсуб'єктивності, наприклад, намагання правителя укріпитися при владі через зміцнення своєї держави або загарбання чужих територій тощо. Наголос конструктивізму на випадковості та контекстно-специфічних факторах, невисокі можливості емпіричного тестування ідей обмежують його здатність надавати чіткі прогнози, а відтак – корисні приписи політикам.

Заявка Девіда Маккорта на новий конструктивізм. Отже, пошук шляхів долання слабкостей та недоліків соціального конструктивізму в ТМВ задля гальмування його поступової маргіналізації постійно триває. Однією з важливих спроб у цьому плані є заявка Девіда Маккорта (David McCourt) на створення «Нового Конструктивізму» в 2016 р. (McCourt, 2016: 475-485), підкріплена виданою згодом змістовною книгою (McCourt, 2022)..

Теоретичною запомогою Д.Маккорт обирає позицію Патріка Джексона та Деніела Нексона – послідовників П'єра Бурдьє. Як для відомого французького соціолога «реальне є реляційним» (Bourdieu and Wacquant, 1992: 97), так і для його сучасних американських продовжувачів поле міжнародної політики є мережею або конфігурацією об'єктивних відносин, що існують між різноманітними позиціями. Тобто, світ і актори є взаємозалежними у світі відносин (Jackson and Nexon, 2019: 582–600). І думати треба, перш за все, не про суб'єктів, а зв'язки (Jackson and Nexon, 1999:304). Отже, найбільш ефективним у дослідженні міжнародних відносин Джексон і Нексон вважають процесний/реляційний підхід, зосереджений на таких чотирьох ключових концептах, як процеси, конфігурації, проекти і зв'язки у світовій політиці.

Надію на новий конструктивізм в ТМВ його ентузіасти вбачають у появі дотичних до теорії практик низки конструктивістських емпіричних досліджень, серед яких найбільш помітними останнім часом стали книги Марка Реймонда (Mark Raymond), Марка Ширка (Mark Shirk) та Айше Заракол (Ayse Zarakol).

«Соціальні практики нормотворчості у світовій політиці» – таку назву дає Марк Реймонд своєму дослідженню (Raymond, 2019), в якому розглядає соціальну конструкцію європейського управління великими державами після наполеонівських війн; створення правила незастосування сили в міжнародних відносинах ХХ століття; реакцію міжнародної системи на теракти 11 вересня; зусилля ООН щодо встановлення норм поведінки у кіберпросторі. На підставі аналізу чотирьох вказаних історичних кейсів автор намагається покращити розуміння того, чому і як деякі спроби змінити правила та інститути досягають успіху, а інші зазнають невдачі. Причому ідеться не просто про механізми, за допомогою яких актори здійснюють безперервне відтворення і трансформацію правил, інститутів і режимів. Автором ставиться завдання прояснити, як ці механізми пов'язані один з одним, тобто виявити «правила зміни правил» у перманентній *соціальной практиці* нормотворення, тлумачення та застосування правил.

Книга Марка Ширка «Ведення війни зі світом: Як транснаціональне насильство змінює світовий порядок» містить опис трьох кейсів міжнародного тероризму – золотого віку піратства, «пропаганди вчинку» терактами на перетині ХІХ-ХХ століть та глобального джихадизму кінця ХХ – початку ХХІ століть (Shirk, 2022). Автор доходить висновку, що, зіткнувшись з небезпечним транскордонним викликом, держава, при первісно неадекватній реакції, поступово пристосовується для долання загрози тією мірою, якою трансформуються й набуваються критично необхідні для цього звички. Протягом описаного процесу нові та транскордонні практики відновлюють державу таким чином, що сама держава трансформується майже до невпізнання, особливо для спостерігачів, вихованих на усталених практиках (Shirk, 2022: 144-146).

Відома поборниця конструктивізму Айше Заракол в 2022 р. гучно нагадала про себе монографією «Перед Заходом: Розквіт і падіння східних світових порядків» (Zarakol, 2022), на сторінках якої з прикладами світопорядків чингізидів, тимурідів, сефевідів, османів ХІІІ-ХVІ століть тощо аргументовано виступає проти усталеної ха-

рактеристики неєвропейських міжнародних порядків як регіональних, справедливо вважаючи такий підхід «нав'язуванням минулому сьогоднішніх регіональних поділів і національних міфів» (Zarakol, 2022: 8). Хоча, варто зауважити, що до теорії практик значно більше тяжіє попередня помітна робота цієї авторки «Після поразки: як Схід навчився жити із Заходом» (Zarakol, 2011), де вона займає реляціоналістську позицію, ставлячи під сумнів ідею про те, що суб'єкти – держави, міжнародні організації, норми чи ідентичності – є основними одиницями світової політики, замінюючи їх поточними процесами.

Саме застосування теорії практик та реляціоналістського підходу в емпіричних дослідженнях Д.Маккорта вважає ознаками повороту конструктивізму до оновленої гносеології родоначальників парадигми, у першу чергу – Н.Онуфа, меншою мірою – і Ф.Кратохвіла. Є також сподівання на залучення матеріалу з історії та психології. Задля кращого розуміння процесів, за допомогою яких створюється міжнародна політична реальність, новий конструктивізм має стати результатом такого імпортування.

Зауважимо, що для представників нового конструктивізму важливі деталі та зосередженість на процесі, в тому числі – процесі прийняття рішень. Вони мають дізнаватися, які фактори впливають на те, як реальні особи та групи інтерпретують передбачувану реальність. Розгорнутий опис правил, які взяті за основу конкретного сценарію переговорів, для Д.Маккорта є важливішим за формалізовану і розв'язану ігрову модель. Загалом, він формулює вісім ключових особливостей, які мають бути притаманні новому конструктивізму. Це антифундаменталізм, антиесенціалізм, методологічна всеїдність, концептуальний плюралізм, рефлексивність, історизм, політичний агностицизм, налаштованість на емоції та вплив у людських діях (McCourt, 2022: ix-x; 13).

Підвищена увага до підбору правильної онтологічної бази відчувається у тексті книги Д.Маккорта скрізь. Це означає для нього мати міцну основу «факторів» – спостережуваних результатів світової політики. І саме тут, на його думку, знаходиться (чи – має знаходитися?) головна відмінність нового конструктивізму від старого: новий конструктивізм є повністю й усвідомлено рефлексивним. Ранні конструктивісти, свого часу, заперечуючи існування об'єктивних законів міжнародних відносин, полемізували з раціоналістами й доводили що правила гри в світовій політиці насправді не є зовнішніми

стосовно гри, і їх можна моделювати як такі лише шляхом насильства над реальністю. Однак новий конструктивізм йде (або – має йти?) далі, показуючи, як науковці – включно з теоретиками міжнародних відносин – самі залучені до процесу конструювання (McCourt, 2022: 99–110).

Ідея зрозуміла ...і навіть давно знайома! Бо це знов, як і в ранніх конструктивістів, – свідоме, чи несвідоме – намагання запозичити гносеологічну позицію критицизму. Ще в середині ХХ століття Макс Горкгаймер вказував на необхідність саморефлексії теоретика через усвідомлення зв'язку, який існує між інтелектуальними позиціями та їх соціальним розташуванням і використанням (Horkheimer, 1972: 206, 209, 215, 223). В 1960-70-х інші представники й послідовники Франкфуртської школи, розробляючи критерії дієвої соціальної теорії, стверджували, що вона має бути self-reflective – самовідображаючою (відбиваючою також і саму себе) (McCarthy, 1978: 55). З огляду на такі гносеологічні позиції критична ТМВ пізніше вела успішний інтелектуальний наступ на неореалізм Кеннета Уолца. Тобто, у критицистів йшлося про необхідність для соціальної теорії брати до уваги свій генезис і наслідки застосування в суспільстві. Теж саме зараз фактично повторює Д.Маккорт, видаючи це за неоконструктивістський винахід.

Продовжуючи внутрішньо-конструктивістську дискусію, Маккорт ставить під сумнів пріоритетність норм. При цьому він неодноразово підкреслює, що новизну такого підходу визначає опора на теорію практик. Проте, не слід забувати, що постулати теорії практик конструктивісти використовували в своїх публікаціях і раніше, щоправда, не обов'язково акцентуючи увагу на тому, звідки ті ідеї походять. В попередній статті про конструктивізм нам, до речі, вже доводилося згадувати думку А.Вендта про те, що сполучення різних переконань та *практик* породжують різні види анархії, а відтак – і різні моделі в організації світової політики (Wendt, 1999:24), і навіть ілюструвати це сучасними прикладами (Чарських, 2022: 65).

Коли Д.Маккорт однією з восьми ключових особливостей неоконструктивізму називає історизм, при тому, що головним теоретичним фундаментом вважає теорію практик, в цьому не можна не помітити певну метрологічну суперечливість. Адже замість універсальних принципів, до яких веде історизм, для послідовників теорії практик «значення та результат події визначають ситуації» (Shirk, 2022: 139).

У намаганні освіжити конструктивізм в ТМВ Д.Маккорт прагне використати не тільки теорію практик та реляціоналізм, який відкидає ідею, що суб'єкти, як держави та міжнародні організації, є основними одиницями світової політики. Він замінює їх, фокусуючи увагу на поточних процесах.

Певні сподівання Д.Маккорта має стосовно акторно-мережевої теорії (АМТ), що в світлі виходу на авансцену таких явищ, як соціальні мережі, інтернет речей, штучний інтелект тощо, звучить своєчасно, але, все ж, потребує глибокої емпіричної розробки. В очі, однак, заздалегідь впадає очевидна невідповідність нерівноцінності учасників міжнародних відносин та традиційної ієрархічності останніх тій сукупності гетерогенних елементів, з'єднаних набором різноманітних практик, яку адепти АМТ мають репрезентувати в якості продукту концептуалізації.

Доповнюючи огляд методологічних засад концепції Д.Маккорта, відмітимо його наголос на тому, що конструктивістська теорія пропонує фронетичне розуміння знання як сприяння «обачливості» та розсудливій політичній дії. Очевидно, що Д.Маккорт бере на озброєння популяризовану Бентом Флівбергом (Flyvbjerg, 2001) тезу, яка сягає ще Аристотеля, що соціальні науки повинні моделювати себе за фронеzisом (практичною мудрістю як здатності до ситуативного судження), на відміну від епістемі, котра асоціюється насамперед з природничими науками. Думка відома й популярна у західному суспільствознавстві. Однак, навряд чи констатація необхідності її адаптації неоконструктивізмом заслуговувала на окремий розділ книги.

Коли ж, подовгу розвиваючи теоретичні викладки Бурдье, Джексона та Нексона, неоконструктивісти доходять практичного висновку, і цей підсумковий умовивід зводиться до констатації «взаємозалежності у світі відносин», то у спостережливого читача одразу має виникати запитання: що тут відмінного від тверджень кількох поколінь лібералів?!

Продовжуючи розгляд монографії Д.Маккорта, слід відзначити її наповненість розлогими абстрактно-особистісними міркуваннями. Натомість автору для підкріплення теоретичних інтенцій власне бракує емпіричної бази. У якості такої він спирається в основному на роботи з історичної соціології згаданих вище М. Ширка, А. Заракол та М. Реймонда, хоча сам Реймонд, головуючи на засіданні круглого столу з обговорення книги Маккорта, висловив здивування тим,

що був зарахований автором до плеяди неоконструктивістів (RJISSE, 2023: 2). Втім, ані публікації з психології міжнародних відносин (про необхідність чого було заявлено ще в статті 2016 р.), ані праці з точної міжнародної політики не використовуються Д.Маккортом в якості резервуару фактичних підтверджень теоретичних умовиводів.

Реакція наукової громадськості на ідею нового дихання конструктивізму наразі є стриманою. На Заході розгромних рецензій не видно, як і беззастережного сприйняття, про що свідчать, наприклад, матеріали згаданого вище спеціалізованого березневого (2023 р.) круглого столу по книзі Д.Маккорта. На адресу автора там пролунали суттєві зауваження щодо невиправданості відмови предметно розглядати владні стосунки, а також – стосовно його невизначеності з вибором між прагматизмом і нормативністю (RJISSE, 2023: 7-9). Разом з тим, дослідниками констатується вагомий внесок у внутрішньоконструктивістську дискусію. Проте одноголосного підтвердження того, що народилася нова парадигма, немає.

78

Висновки. На наш погляд, робота Девіда Маккорта, як і групи дослідників в царині історичної соціології, заслуговує на увагу фахівців ТМВ й подальшу стриману вимогливість громадськості, бо потребує усунення методологічної суперечливості та підкріплення серйозними емпіричними даними зі споріднених дисциплін. Конструктивізм в ТМВ, який останнім часом все більше втрачав самодостатність і самостійність, перебуваючи у тіні неоінституціоналізму, дійсно потребує оновлення. І на ґрунті соціального конструктивізму неминуче з'являтиметься (і вже з'являється) нова парадигма. Її ініціатор пропонує назву «Новий Конструктивізм», хоча, якщо їй судилося визнання, то, швидше за все, називатиметься це відгалуження буде простіше, а саме – неоконструктивізмом – по аналогії з іншими більш відомими “нео”-ізмами в ТМВ. Те, що вимальовується наразі, виглядає цікаво, перспективно, але, поки що, недостатньо переконливо. Зусилля Д.Маккорта, М.Ширка, А.Заракол та інших можна вважати помітними кроками у потрібному соціальному конструктивізму напрямку.

Джерела та література:

1. Анісімова, Ольга. 2018. «Соціологія у вивченні міжнародних відносин». Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». (Спеціальний випуск) Міждисциплінарні дискусії: Матеріали науково-

теоретичного семінару «Суперечності структурної трансформації українського суспільства в умовах євроінтеграції та глобалізації» 22 березня 2018 року. Київ: КНУ. № 14: 72-75. http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3426/3100

2. Іщенко, Ігор, та Ольга Башкеєва. 2021. «Експланаційні можливості теорії конструктивізму в умовах зростання нелінійності світової системи». *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. Т. 13. № 2: 66-74.

3. Кащук, Мирослав. 2012. «Соціальний конструктивізм і внесок соціології в теорію міжнародних відносин». *Нова парадигма*. 109: 130-138. <https://e.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/1516/Нова%20парадигма-130-138.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

4. Кузик, Петро. 2013. «Конструктивістська концепція А. Вендта: від критики “міжнародної анархії” до ідеї невідворотності світової держави». *Вісник Львівського ун-ту. Серія: Міжнародні відносини*. Вип. 32: 98–103.

5. Романюк, Наталія, та Юлія Сенюк. 2015. «Особливості соціалконструктивістського підходу у дослідженні міжнародних відносин». *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. Вип. 37 (3): 108-114.

6. Стародуб, Тетяна. 2012. «Особливості використання конструктивістської методологічної парадигми для дослідження міжнародного регіоналізму». *Політичний менеджмент* 55(4): 9–22.

7. Угрин, Леся. 2016. «Ідентичність і безпека: проблеми співвідношення в контексті соціального конструктивізму». *Гілея : науковий вісник: зб. наукових праць*. Вип. 111: 329–333.

8. Чарських, Ігор. 2022. «Інкорпорований мейнстримом: конструктивізм в теорії міжнародних відносин». *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: зб. наук. праць*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. Том 11: 57-76.

9. Adler, Emanuel. 2002. “Constructivism in International Relations: Sources, Contributions and Debates”. *Handbook of International Relations. Second Edition / Ed. by Walter Carlsnaes et al. L.A., L., N.Y., Singapore, Wash.: Sage*. 95-118.

10. Balzacq, Thierry. 2011. “A Theory of Securitization: Origins, Core Assumptions, and Variants”. *Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve / Edited By T. Balzacq. London and New York: Routledge*: 1-30.

11. Barnett, Michael. 2017. "Social Constructivism". *The Globalization of World Politics*. Seventh Edition / Ed. by John Baylis et al. Oxford: Oxford University Press. 135-147.

12. Bourdieu, Pierre and Loïc J. D. Wacquant. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press. 348 p.

13. Buzan, Barry et al. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Pub.: viii+239 p.

14. Checkel, Jeffrey. 1998. "The Constructivist Turn in International Relations Theory". *International Security* 50 (2): 324–48.

15. Eun, Yong-Soo. 2023. *An Ontological Rethinking of Identity in International Studies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. xi+87 p.

16. Fearon, James and Alexander Wendt. 2002. "Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View". *Handbook of International Relations*. Second Edition / Ed. by Walter Carlsnaes et al. L.A., L., N.Y., Singapore, Wash.: Sage. 52–72.

80 — 17. Flyvbjerg, Bent. 2001. *Making Social Science Matter*. Cambridge: Cambridge University Press. 216 p.

18. Horkheimer, Max. 1972. *Critical Theory*. N.Y. Continuum. 290 p.

19. Jackson, Patrick Thaddeus, and Daniel H. Nexon. 1999 "Relations before States: Substance, Process and the Study of World Politics." *European Journal of International Relations* 5, no. 3: 291–332.

20. Jackson, Patrick Thaddeus, and Daniel H. Nexon. 2019. "Reclaiming the Social: Relationalism in Anglophone International Studies." *Cambridge Review of International Affairs* 32, no. 5: 582–600.

21. Kubáľková, Vendulka. 2019. "What constructivism?" *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*. Ed. by S. Akbarzadeh. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 23-45.

22. McCarthy, Thomas. 1978. *The Critical Theory of Jürgen Habermas*. Cambridge, Mass.: MIT Press. xiii + 466 p.

23. McCourt, David. 2016. "Practice Theory and Relationalism as the New Constructivism," *International Studies Quarterly* 60 (3): 475-485.

24. McCourt, David. 2022. *The New Constructivism in International Relations Theory*. Bristol: Bristol University Press. x+224 p.

25. Raymond, Mark. 2019. *Social Practices of Rule-Making in World Politics*. Oxford: Oxford University Press. 288 p.

26. RJISSF. 2023. Roundtable 14-13 on McCourt, *The New Constructivism in International Relations Theory*. February 17, 2023.

21 p. <https://issforum.org/to/jrt14-13>

27. Ruggie, John. 1998. *Constructing The World Polity: Essays On International Institutionalisation*. London and New York: Routledge; Taylor & Francis e-Library, 2003. xiii+312 p.

28. Shirk, Mark. 2022. *Making War on the World. How Transnational Violence Reshapes Global Order*. New York: Columbia University Press: 256 p.

29. Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. xv+429 p.

30. Zarakol, Ayşe. 2017. "TRIPping Constructivism." *PS: Political Science & Politics*. January 2017. <https://www.cambridge.org/core/journals/ps-political-science-and-politics/article/abs/tripping-constructivism/16946A23BE237B39212BA350E4311AEB>

31. Zarakol, Ayşe. 2022. *Before the West: The Rise and Fall of Eastern World Orders*. Cambridge: Cambridge University Press: 300 p.

32. Zarakol, Ayşe. 2011. *After Defeat: How the East Learned to Live with the West*. Cambridge: Cambridge University Press: 312 p.

References:

1. Anisimova, Ol'ha. 2018. «Sotsiolohiya u vyvchenni mizhnarodnykh vidnosyn». *Mizhnarodni vidnosyny. Seriya «Ekonomichni nauky»*. (Spetsial'nyy vypusk) *Mizhdystsyplinarni diskusiyi: Materialy naukovo-teoretychnoho seminaru «Superechnosti strukturnoyi transformatsiyi ukrayins'koho suspil'stva v umovakh yevrointehratsiyi ta hlobalizatsiyi»* 22 bereznya 2018 roku. Kyiv: KNU. № 14: 72-75. http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3426/3100

2. Ishchenko, Ihor, ta Ol'ha Bashkeyeva. 2021. «Eksplanatsiyini mozhlyvosti teoriiy konstruktyvizmu v umovakh zrostannya nelineynosti svitovoyi systemy». *Filosofiya ta politolohiya v konteksti suchasnoyi kul'tury*. T. 13. № 2: 66-74.

3. Kashchuk, Myroslav. 2012. «Sotsial'nyy konstruktyvizm i vnesok sotsiolohiyi v teoriyu mizhnarodnykh vidnosyn». *Nova paradyhma*. 109: 130-138. <https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/1516/Nova%20paradyhma-130-138.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

4. Kuzyk, Petro. 2013. «Konstruktyvists'ka kontseptsiya A. Vendta: vid krytyky "mizhnarodnoyi anarkhiyi" do ideyi nevidvorotnosti svitovoyi derzhavy». *Visnyk L'vivs'koho un-tu. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny. Vyp.* 32: 98-103.

5. Romanyuk, Nataliya, ta Yuliya Senyuk. 2015. «Osoblyvosti sotsialkonstruktivistiv's'koho pidkholodu u doslidzhenni mizhnarodnykh vidnosyn». Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny. Vyp. 37 (3): 108-114.

6. Starodub, Tetyana. 2012. «Osoblyvosti vykorystannya konstruktivistiv's'koyi metodolohichnoyi paradyhmy dlya doslidzhennya mizhnarodnoho rehionalizmu». Politychnyy menedzhment 55(4): 9-22.

7. Uhryn, Lesya. 2016. «Identychnist' i bezpeka: problemy spivvidnoshennya v konteksti sotsial'noho konstruktivizmu». Hileya : naukovyy visnyk: zb. naukovykh prats'. Vyp. 111: 329-333.

8. Charskykh, Ihor. 2022. «Inkorporovanyy meynstrymom: konstruktivizm v teorii mizhnarodnykh vidnosyn». Mediaforum: analityka, prohnozy, informatsiynyy menedzhment: zb. nauk. prats'. Chernivtsi: Chernivets'kyy nats. un-t. Tom 11: 57-76.

82 — 9. Adler, Emanuel. 2002. "Constructivism in International Relations: Sources, Contributions and Debates". Handbook of International Relations. Second Edition / Ed. by Walter Carlsnaes et al. L.A., L., N.Y., Singapore, Wash.: Sage. 95-118.

10. Balzacq, Thierry. 2011. "A Theory of Securitization: Origins, Core Assumptions, and Variants". Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve / Edited By T. Balzacq. London and New York: Routledge: 1-30.

11. Barnett, Michael. 2017. "Social Constructivism". The Globalization of World Politics. Seventh Edition / Ed. by John Baylis et al. Oxford: Oxford University Press. 135-147.

12. Bourdieu, Pierre and Loïc J. D. Wacquant. 1992. An Invitation to Reflexive Sociology. Chicago: University of Chicago Press. 348 p.

13. Buzan, Barry et al. 1998. Security: A New Framework for Analysis. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Pub.: viii+239 p.

14. Checkel, Jeffrey. 1998. "The Constructivist Turn in International Relations Theory". International Security 50 (2): 324-48.

15. Eun, Yong-Soo. 2023. An Ontological Rethinking of Identity in International Studies. Basingstoke: Palgrave Macmillan. xi+87 p.

16. Fearon, James and Alexander Wendt. 2002. "Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View". Handbook of International Relations. Second Edition / Ed. by Walter Carlsnaes et al. L.A., L., N.Y., Singapore, Wash.: Sage. 52-72.

17. Flyvbjerg, Bent. 2001. Making Social Science Matter. Cambridge:

Cambridge University Press. 216 p.

18. Horkheimer, Max. 1972. *Critical Theory*. N.Y. Continuum. 290 p.

19. Jackson, Patrick Thaddeus, and Daniel H. Nexon. 1999 "Relations before States: Substance, Process and the Study of World Politics." *European Journal of International Relations* 5, no. 3: 291–332.

20. Jackson, Patrick Thaddeus, and Daniel H. Nexon. 2019. "Reclaiming the Social: Relationalism in Anglophone International Studies." *Cambridge Review of International Affairs* 32, no. 5: 582–600.

21. Kubálková, Vendulka. 2019. "What constructivism?" *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*. Ed. by S. Akbarzadeh. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 23-45.

22. McCarthy, Thomas. 1978. *The Critical Theory of Jürgen Habermas*. Cambridge, Mass.: MIT Press. xiii + 466 p.

23. McCourt, David. 2016. "Practice Theory and Relationalism as the New Constructivism," *International Studies Quarterly* 60 (3): 475-485.

24. McCourt, David. 2022. *The New Constructivism in International Relations Theory*. Bristol: Bristol University Press. x+224 p.

25. Raymond, Mark. 2019. *Social Practices of Rule-Making in World Politics*. Oxford: Oxford University Press. 288 p.

26. RJISSE. 2023. Roundtable 14-13 on McCourt, *The New Constructivism in International Relations Theory*. February 17, 2023. 21 p. <https://issforum.org/to/jrt14-13>

27. Ruggie, John. 1998. *Constructing The World Polity: Essays On International Institutionalisation*. London and New York: Routledge; Taylor & Francis e-Library, 2003. xiii+312 p.

28. Shirk, Mark. 2022. *Making War on the World. How Transnational Violence Reshapes Global Order*. New York: Columbia University Press: 256 p.

29. Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. xv+429 p.

30. Zarakol, Ayşe. 2017. "TRIPping Constructivism." *PS: Political Science & Politics*. January 2017. <https://www.cambridge.org/core/journals/ps-political-science-and-politics/article/abs/tripping-constructivism/16946A23BE237B39212BA350E4311AEB>

31. Zarakol, Ayşe. 2022. *Before the West: The Rise and Fall of Eastern World Orders*. Cambridge: Cambridge University Press: 300 p.

32. Zarakol, Ayşe. 2011. *After Defeat: How the East Learned to Live with the West*. Cambridge: Cambridge University Press: 312 p.